

HRVATSKI IZVORI ZA HRVATSKO-RUSKE VEZE KRAJEM XIX. I POČETKOM XX. STOLJEĆA*

Ivan Očak

Veze hrvatskog naroda, koji je do 1918. godine bio u sastavu Austro-Ugarske Monarhije, s narodom carske Rusije odražavale su svu specifičnost društveno-političkog položaja tih zemalja. Ako bismo pokušali označiti historijsku periodizaciju tih veza, trebalo bi početi od XVII. stoljeća od Jurja Križanića (1618 – 1683), pa preko Ljudevita Gaja, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Franje Račkog, M. Matkovića, I. Perkovca, Eugena Kvaternika, Stjepana Radića, sve do Miroslava Krležu. Ali bismo morali spomenuti i ruske znanstvenike i društvene radnike koji su od 30-ih godina prošlog stoljeća dolazili i boravili u Hrvatskoj kao što su: I. I. Sreznjevski, O. M. Bodjanski, P. J. Preis, V. I. Lamanski, P. A. Lavrovski, V. V. Makušev, N. A. Popov, T. D. Florinski, V. S. Solovjev, V. A. Francev i mnogi drugi.

Ovdje će biti riječi samo o jednom segmentu tih veza koji se odnosi na razdoblje od kraja XIX. do poč. XX. stoljeća, kao jednom od najbogatijih vezama u ovom periodu.

Za svakog istraživača pa i ove teme, za njegov metodološki pristup presudna su dva faktora – prvi, poznavanje stanja literature, tj. historiografije u vezi s temom i drugi – pronalaženje novih, još nepoznatih izvora svih mogućih kategorija.

Kad je riječ o historiografiji teme poslijeratnog razdoblja, moramo reći da je ona predstavljena hrvatskim i sovjetskim historičarima. Ovdje ćemo se osvrnuti na jednu i drugu literaturu, da se vidi što je u tom smislu učinjeno i dokle se došlo u izučavanju teme.

Od hrvatskih historičara koji su se bavili ovom temom spomenut ćemo sljedeće: Među prvima je spomena vrijedan književnik i publicist August Cesarec.¹ On je istraživao politička zbivanja 70-ih godina i utjecaj ruskih faktora na njih. Istu temu je produžio profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu Aleksandar Flaker. On je objavio niz rasprava o utjecaju ruskih narodovoljaca na radikalno krilo Starčevićeve stranke prava 80-ih godina XIX. stoljeća.² Stanjem književnih veza i utjecajem ruskih pisaca

* Ovo je opširan referat čiji je sažetak pročitan na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji u AN SSSR u Moskvi 25. VI. 1991.

¹ August Cesarec, *Kriza stranke prava i naši komunari*. Zagreb, 1951.

² Aleksandar Flaker, O pravaškom radikalizmu 80-ih godina XIX. stoljeća. "Historijski zbornik", VII, 1954; Isti, Hrvatski Bazarovi i Nadeždinovi. "Zbornik radova Pravnog fakulteta". Zagreb, 1955, knj. III; Isti, Pravaštvo i Rusija. "Historijski zbornik", 1958 – 1959, XI – XII; Isti, *Književne poredbe*. Zagreb, 1968. itd.

na hrvatsku literaturu bavio se poznati hrvatski slavist profesor hrvatske književnosti Josip Badalić.³ I. Očak bavio se pitanjem Hrvata K. Heruca u Rusiji.^{3a}

Nisu u radu na toj tematici zaostajali ruski sovjetski historičari i povjesničari književnosti, slavisti. Da spomenemo samo neke: profesore Moskovskog univerziteta N. J. Kravcova, koji je izučavao veze na širokom jugoslavenskom planu⁴ te S. A. Nikitina, koji je izučavao veze balkanskih i južnoslavenskih naroda,⁵ dok su se V. I. Freidzon,⁶ V. G. Karasjov⁷ i L. I. Rovnjakova⁸ bavili konkretnim slučajevima tih veza na primjerima 60 – 70-ih godina XIX. stoljeća, a J. D. Bjeljajeva je izučavala isključivo literaturne veze.⁹

Prema tome, za historiografiju novijeg vremena ne može se reći da je siromašna, ali treba naglasiti da još nemamo monografskih radova na temu kulturnih i društveno-političkih hrvatsko-ruskih veza. Sve nas to upućuje na ozbiljniji, dublji prilaz objavljenim i neobjavljenim arhivskim izvorima koji će omogućiti potpunije rješenje ove teme.

Objavljeni izvori

Posebno mjesto među objavljenim izvorima na spomenutu temu predstavlja zbornik pisama, sjećanja i putopisa po Rusiji koje je sakupio i prokomentirao profesor Josip Badalić pod naslovom "Hrvatska svjedočanstva o Rusiji".¹⁰ Zbornik je objavljen odmah poslije rata 1945. g. U zborniku su sakupljeni materijali o kojima J. Badalić u uvodu kaže da potvrđuju rast naše zainteresiranosti za Rusiju, ruski narod i kulturu "kao nov i važan fenomen u svjetsko-političkom zbivanju" sa zadatkom da "skine ili barem priotkrije velo s lica te 'zagonetne ruske sfinge' jer se u međuratnom periodu nije moglo i smjelo o njoj govoriti i pisati. Samo su rijetki kulturni radnici –

³ Josip Badalić, Ruski pisci u hrvatskoj književnosti. "Jugoslavenski filolog". Beograd, 1958, knj. 23, No I – IV; Isti, Russkije pisatelji v Jugoslavii. Moskva, 1966; Isti, Puškin v Jugoslavskoj literaturi. "Slavjanskaja filologija", Moskva, 1966.

^{3a} I. Očak, Krunoslav Heruc, pobornik hrvatsko-ruskih veza potkraj XIX. i na početku XX. stoljeća. "Historijski zbornik", g. XXXVII (1) 1984.

⁴ N. J. Kravcov, Russko-Jugoslavskije svjazi. "Obščestvenno-političeskije svjazi narodov SSSR i Jugoslavije", Moskva, 1957.

⁵ S. A. Nikitin, Južnoslavjanskije svjazi ruskoj periodičeskoj pečati 60-tih godov 19. v. "Učonyje zapiski" Instituta slavjanovedenija AN SSSR, Moskva, 1952, tom VI; Isti, Vekovyje svjazi narodov Sovjetskogo sojuza i Jugoslavii. "Meždunarodnaja žiznj", 1955, No 10; Isti, Russkaja diplomatija i nacionalnoje dviženije Južnyh Slavjan v 50 – 60-tije gody 19. v. "Istorija, folklor, iskusstvo Slavjanskih narodov". Moskva, 1963; Isti, Očerki po istorii Južnyh Slavjan i rusko-balkanskih svjazej v 50 – 70-je gody XIX v. Moskva, 1970. i dr.

⁶ V. I. Freidzon, Iz rusko-horvatskih revoljucionnyh svjazej. "Kratkije soobščeniija" Instituta slavjanovedenija AN SSSR. Moskva, 1960, No 29.

⁷ V. G. Karasjov, Prilog istoriji rusko-jugoslavenskih društvenih veza 60. godina XIX. st. "Jugoslovenski istorijski časopis", 1969, br. 4; V. G. Karasjov i V. I. Freidzon, Sotrudničestvo horvatskogo publicista Imbro Tkalaca v S. Peterburgskih vedomjestjah" (1863 – 1865) v knj. "Slavjane i Rusija". Moskva, 1972.

⁸ L. I. Rovnjakova, Franjo Rački i Rossija. Iz istorii horvatsko-ruskih kuljturnyh otnošenii posljednej tretji XIX vjeka. "Zarubežnyje slavjane i russkaja kuljtura. Lenjingrad, 1978.

⁹ J. D. Bjeljajeva. Literatura narodov Jugoslavii v Rossii. Vosprijatije, izučeniije, ocenka, posljednji četvrti XIX i načalo XX v. Moskva, 1979.

¹⁰ Hrvatska svjedočanstva o Rusiji. Priredio dr Josip Badalić. Zagreb, 1945.

napose pjesnici i književnici, davali od vremena do vremena oduška toj vjekovnoj čežnji Hrvata za približenjem Rusiji – sad u tegobnim putovanjima u Rusiju, sad opet u svrhu književnog rada. Traje to od Jurja Križanića preko Gaja, Kvaternika, Račkoga i Radića, pa sve ovamo do Miroslava Krleže ...” U zborniku je Badalić dao riječ “svjedocima i očevicima koji su se na protegu minulih triju stoljeća vlastitim prstima dotakli Rusije. A od njihovih svjedočanstava odabrano je i zbog ograničenja prostora knjige samo najznačajnije, upravo hrestomatijski zbornik ...”¹¹ Time je Badalić rekao da je građa u tom smislu neiscrpna, a to i sam potvrđuje zbornik velikog formata sa 623 stranice. Sastavljač je prokomentirao i odnos pojedinaca prema Rusiji. Tako o F. Račkom kaže “... ljubav prema Rusiji dizala ga je svagda iznad sitnih zadjevica njegove i naše svagdašnjice. Nigdje iz njega ne progovara ni plemenska ni vjerska uskogrudnost – svjedno putuje li ovaj vrli katolički svećenik pravoslavnim zemljama Srbijom i Rusijom ili katoličkom Poljskom. Eno u njegovim opsežnim ‘Putnim uspomnama’ nije našao ni jednom riječju mjesta na pr. glupavi incident odeskog redarstva s Račkim,¹² a koji je incidentat zabilježio u svojim ‘Uspomenama’ V. Jagić. Superioran duh Račkoga gledao je i vidio dalje od odeskih policajaca, praštajući i policiji kao i svima onima koji ne znaju što čine ...”¹³

U zborniku su sjećanja i putopisi o boravku u Rusiji Jurja Križanića¹⁴ koji je putovao u Rusiju još u XVII. stoljeću, gdje je u progonstvu u toku 20 godina napisao svoje velike radove o politici, ekonomici i dr. U zborniku zatim slijede putopis hrvatskog muzikologa Alberta Ognjena Strige: Moj put u Rusiju;¹⁵ Franje Račkog: “Putne uspomene u Rusiji”¹⁶; Vatroslava Jagića, profesora Odeskog i Petrogradskog univerziteta “Spomeni mojega života (u Rusiji)”¹⁷; Petar Tomić opisuje svoj put na Azov-Pjatigorsk-Darjal (Kavkaz);¹⁸ August Langhoffer također o putovanju na Kavkaz,¹⁹ dok Stjepan Radić objavljuje sjećanja: “Moj put u veliki slavenski svijet”.²⁰ Usto su tu objavljena i Radićeva pisma iz Petrograda s dojmovima o Rusiji. Slijede putopisi Milana Šcnoc, Augusta Cesarca i Miroslava Krleže koji se odnose na međuratni period. Treba reći da se ovdje prvi put navodi i dopisivanje Križevčanina Krunoslava Heruca koji je duže vrijeme počev od 90-ih godina prošlog stoljeća živio i djelovao u Petrogradu. To je taj Hrvat kojeg je S. Radić u svojim pismima zabilježio kao “naš ruski konzul” ističući time njegovo značenje za hrvatsko-ruske kulturne veze.²¹ Prema J. Badaliću ova nam sabrana svjedočanstva pružaju “u cijelosti svojevrsan presjek

¹¹ Isto, 6.

¹² F. Rački pozvan je u Rusiju kao kandidat za mjesto katoličkog biskupa u Rusiji. Međutim kad je stigao u Odesu, mjesna ga je policija vratila na brod kojim je došao navodno zbog nesporazuma s dokumentima. Nesporazum je ubrzo riješen.

¹³ Hrvatska svjedočanstva, 9 – 10.

¹⁴ Jurij Križanić, O slavljanstvu i o Rusiji (XVII vijeka). Putovanje od Lavova do Moskve 1659. u knjizi “Hrvatska svjedočanstva” ..., 15 – 40.

¹⁵ Hrvatska svjedočanstva ..., 41 – 58.

¹⁶ Isto, 50 – 286.

¹⁷ Isto, 287 – 342.

¹⁸ Isto, 343 – 376.

¹⁹ Isto, 397 – 418.

²⁰ Isto, 419 – 423.

²¹ Isto, 12.

kroz rusko kulturno-političko zbivanje, napose u zadnjem i historijski najodsudnijem periodu ruske povijesti ...".²² A istodobno ona svjedoče o širini i raznovrsnosti hrvatsko-ruskih veza u vrlo širokom vremenskom razmaku.

Deset godina nakon pojave Badalićeva zbornika 1955. godine historičar dr. Slavko Ježić izdaje knjigu hrvatskih putopisa XIX. i XX. stoljeća.²³ On prenosi nekoliko pisama iz knjige J. Badalića, i to pisma Stjepana Radića i Krunoslava Heruca, Strige i još neka, a zatim se koncentrira na putopise hrvatskih pisaca iz raznih gradova Evrope, Amerike i Afrike.

Vrlo bogatu zbirku epistolarne i memoarske građe predstavlja knjiga filologa i slavista, profesora Odeskog i Petrogradskog univerziteta Vatroslava Jagića (1838 – 1923),²⁴ a koju je izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (JAZU) i Akademija nauka SSSR. Prva knjiga Jagićevih dokumenata odnosno radova objavljena je 1948. godine u redakciji Mihovila Kombola.²⁵ U njoj su objavljeni Jagićevi znanstveni i stručni radovi te dva memoarska rada. "Moj prvi dolazak u Rusiju godine 1872" i "Uspomene i sjećanja". Zatim je slijedilo izdanje Jagićeva dopisivanja s ruskim znanstvenicima u vremenu od 1865. do 1886. godine. Knjigu je izdala Akademija nauka SSSR.²⁶ Tu su 1963. godine izdana njegova pisma iz Petrograda, Moskve, Odese, Praga i Beča poznatim ruskim i ukrajinskim znanstvenicima, academicima i društvenim radnicima. Izdanje sadržava 357 pisama od kojih se 319 prvi put objavljuje. Pisma su upućena 37-orici ruskih korespondenata. Među ovima su najpoznatija imena ruskih znanstvenika: I. A. Boduen de Kurtene, A. N. Veselovski, J. K. Grot, P. I. Žeteci, V. S. Ikonikov, A. A. Posebnja, A. N. Pypin, I. I. Sreznjevski, M. I. Suhomlinov, F. F. Fortunatov, A. A. Šahmatov i dr. Tu su i obraćanja Jagića ministru narodne prosvjete A. A. Soburovu i D. A. Tolstoju, I. D. Dejanovu i visokom činovniku ministarstva N. M. Aničkovu. Pisma se čuvaju u Arhivu Akademije nauka SSSR, u Rukopisnom odjelu biblioteke "V. I. Lenjin" te rukopisnim odjelima biblioteka u Lenjingradu, Kijevu i arhivima u Harkovu i Lenjingradu.

U izdanju JAZU u Zagrebu izašle su dvije knjige pisama V. Jagića. Prva knjiga pisama V. Jagića²⁷ izašla je pod redakcijom akademika P. Skoka 1953. godine i sadržava uglavnom Jagićeva pisma domaćim osobama, rodbini iz raznih gradova Rusije (Petrograda, Moskve). Ova se građa čuva u Rukopisnom odjelu Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu.

Druga knjiga Jagićeve korespondencije²⁸ donosi samo pisma iz Rusije. Tu su pisma ruskih i hrvatskih znanstvenika V. Jagiću u vremenu od 1865. do 1886. godine. Publikaciju je priredio i prokomentirao profesor Josip Hamm. Među pismima iz

²² Isto, 16.

²³ Hrvatski putopisci XIX. i XX. stoljeća. Uredio Slavko Ježić. Zagreb, 1955.

²⁴ Jagić se u Rusiji potpisivao kao Ignatije Vikentijević iako mu je pravo ime bilo Vatroslav, a otac mu se zvao Vinko. Prema tome morao se potpisivati u Rusiji Vatroslav Vikentijević.

²⁵ Vatroslav Jagić, Izabrani kraći spisi. Uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol. Izd. "Matice Hrvatske", Zagreb, 1948.

²⁶ Pisma I. V. Jagića k ruskim učonym 1865 – 1886. Izdanje podgotovili J. P. Blok i T. I. Lysenko. Pod redakcijom akademika V. V. Vinogradova. Izdateljstvo Akademije nauk SSSR. Moskva – Lenjingrad, 1963.

²⁷ Korespondencija Vatroslava Jagića. Urednik akademik Petar Skok. Knj. 1. Zagreb, 1953.

²⁸ Korespondencija Vatroslava Jagića. Pisma iz Rusije. Urednik Josip Hamm. Zagreb, 1970. Knj. 2.

Rusije su autori Rusi koji su već spominjani u izdanju Akademije nauka SSSR, njih 37. Ali među ovim korespondentima je i B. Bogišić koji se javljao Jagiću iz Odese, Petrograda, Beča i Venecije. U svim pismima je tema stručna suradnja na polju filologije i pitanja nastave na univerzitetima i dr.

Tek nedavno je u našoj znanstvenoj javnosti prvi put bilo riječi o ruskim vezama poznatog đakovačkog biskupa, hrvatskog mecene i osnivača Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Josipa Jurja Strossmayera (1815 – 1905). Naime, u Osijeku je u povodu 175-godišnjice njegova rođenja održan od 15. do 17. svibnja 1991. godine međunarodni simpozij. Na ovom znanstvenom skupu je o ruskom aspektu Strossmayerovih veza izvijestilo nekoliko predstavnika SSSR-a (I. Čurkina²⁹, I. Liščalovska³⁰ i predstavljen je referat V. I. Freidzona³¹). U ime Filozofskog fakulteta u Zagrebu sudjelovao je I. Očak.³²

Za historičare istraživače teme hrvatsko-ruskih veza značajno je četverosveščano dopisivanje predsjednika JAZU Franje Račkog i J. J. Strossmayera.³³ U ovim vrlo opširnim knjigama objavljena su 1 404 pisma u kojima se spominju mnogi ruski crkveni, znanstveni i politički djelatnici. Posebno mjesto pripada ruskom filozofu protagonistu ideje slavenske uzajamnosti i ujedinjenja Katoličke i Pravoslavne crkve Vladimiru Sergejeviču Solovjevu. Usput budi rečeno da jedna zagrebačka ulica u središtu grada nosi i danas ime tog ruskog filozofa. U korespondenciji je objavljen Strossmayerov brzojav u Kijev u povodu 900-godišnjice pokrštenja Rusa. U literaturi se spominje tzv. Bjelovarska afera koju je izazvao spomenuti brzojav, a radilo se javnom sukobu Strossmayera s carem Austro-Ugarske Franjom Josipom. Cara je uvrijedio Strossmayerov odnos prema kijevskoj crkvi, ideji slavenske uzajamnosti i panslavizmu. U korespondenciji ima također dosta materijala o posjetima Franje Račkog Rusiji te o njegovim susretima s V. Jagićem i Solovjevom. Zanimljivi su njegovi opisi posjeta Moskvi i dočeka u Odesi. U pismima se često spominje kneginja i princeza Lizabeta Trubecka s kojom se Strossmayer dugo dopisivao.

Nezaobilazni interes predstavlja sa stajališta teme također dopisivanje vode Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića (1873 – 1928).³⁴ Pisma je sakupio i prokomentirao dr. Bogdan Krizman. Tu su i Radićeva pisma iz Moskve (1896) i Petrograda (1909). Iz pisama saznajemo da je Radić prisustvovao sjednici društva "Rusko zrno" čije je ideje namjeravao prenijeti u Hrvatsku. U pismima Radić često spominje klasike ruske literature: Čehova, Dostojevskog, Gogolja, Gončareva, Puškina, Tolstoja i Turgenjeva. Od političara spominje Miljukova, slavenofile Miljukova, Krasovskog i dr. Ovo pozivanje na Ruse, rusku kulturu svjedoči o njegovu dobrom poznavanju ruske kulture i jezika. S. Radić se u Petrogradu često susretao s Krunoslavom

²⁹ I. V. Čurkina, J. J. Strossmayer i ruskaja obščestvennost.

³⁰ I. I. Leščilovskaja, J. J. Strossmayer v sovremennoj ruskoj periodičeskoj pečatiti.

³¹ V. I. Frejdzon, Dve besedy Štrossmajera posvjaščeni sobitijam 1868 – 1870 godov.

³² Ivan Očak, Ruski aspekt Strossmayerovih veza u drugoj polovici 19. stoljeća.

³³ Korespondencija Rački-Strossmayer. Knj. I, Zagreb, 1928. Knj. II, Zagreb, 1929. Knj. III, Zagreb, 1930. Knj. IV, Zagreb, 1931. Sve knjige uredio Ferdo Šišić, član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

³⁴ Bogdan Krizman, Korespondencija Stjepana Radića. Knj. I. 1885 – 1918. Zagreb, 1972. Knj. II 1919 – 1928, Zagreb, 1973.

Herucem koji mu je pomogao da uspostavi veze s mnogim za njega važnim Rusima.³⁵ O tome imamo dovoljno svjedočanstava u spomenutom dopisivanju.

Zanimljive su također i dvije knjige dokumenata iz ostavštine ruskog svećenika pri ruskom poslanstvu u Beču Mihaila Fjodoroviča Rajevskeg (1811 – 1884). Dokumenti su izdani u zajedničkoj jugoslavensko-sovjetskoj redakciji, a obuhvaćaju period od 40 – 80-ih godina XIX. stoljeća. Prva knjiga pojavila se u izdanju Akademije nauka SSSR 1975. godine.³⁶ Sa stajališta teme koja nas zanima zanimljivo je dopisivanje tajnika JAZU Dure Daničića, hrvatskog znanstvenika, profesora Odeskog univerziteta Baltazara Bogišića, hrvatskog književnika, znanstvenika i političara Ivana Kukuljevića Sakcinskog, hrvatskog historičara, predsjednika JAZU Franje Račkog s M. F. Rajevskeg.

Druga knjiga, prvi svezak nosi naslov "Jugoslaveni i Rusija",³⁷ a donosi veći broj pisama, osim spomenutih još i hrvatskog političara Eugena Kvaternika, V. Jagića i dr. Dopisivanje spomenutih autora s Rajevskeg uvelike dopunjuje naše znanje o širini kulturnih i historijskih veza krajem XIX. stoljeća. Čuva se u našim i sovjetskim rukopisnim odjelima raznih biblioteka.

Od novijih publikacija treba spomenuti još "Građu za povijest hrvatsko-ruskih kulturnih veza krajem XIX. stoljeća"³⁸ koja je nastala iz epistolarnog građe sačuvane u Rukopisnom odjelu Lenjinove biblioteke i Centralnom državnom arhivu literature i umjetnosti u Moskvi. U ovoj su građi pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Eugena Kvaternika, M. Mrazovića, I. Perkovca, F. Račkog i B. Šuleka ruskim društvenim radnicima i političarima: I. I. Sreznjevskom i N. A. Popovu. Posebno su zanimljiva pisma E. Kvaternika koji je došao u Rusiju s ciljem da od ruske vlade dobije pomoć za oslobođenje Hrvatske od zavisnosti Austro-Ugarske.

Objavljeni izvori nalaze se i u periodičkim izdanjima – novinama i časopisima kraja XIX. i početka XX. stoljeća. U njima su se pojavljivali članci, tekstovi i informacije koji su danas dragocjeni prilog građi. U tom smislu treba spomenuti pravaški organ "Slobodu", "Hrvatsku", zatim časopise "Vijenac", "Savremenik" te stare časopise JAZU, pa i časopis kasnijeg datuma "Nova Evropa". U tim novinama i časopisima surađivali su između ostalih i sudionici i najaktivniji protagonisti hrvatsko-ruskih veza. Osobito je u tom pogledu bio aktivan historičar Franjo Rački,³⁹ ali su istupali i

³⁵ Ivan Očak, Krunoslav Heruc, pobornik hrvatsko-ruskih veza potkraj XIX. i na početku XX. stoljeća. "Historijski zbornik", god. XXXVII/1/1984.

³⁶ Zarubežnye slavjane i Rossija. Dokumenty arhiva M. F. Rajevskeg 40 – 80 gody XIX vjeka. Izd. "Nauka", Moskva, 1975.

³⁷ Jugoslaveni i Rusija. Dokumenti iz arhiva M. F. Rajevskeg 40 – 80. godine XIX. veka. Tom II, knjiga I, Beograd, 1989.

³⁸ Ivan Očak, Građa za povijest hrvatsko-ruskih veza u drugoj polovici XIX. stoljeća. "Historijski zbornik", god. XIX-XXX, 1966 – 67.

³⁹ Franjo Rački: Sastanak starinara u Kijevu. "Vijenac", 1875, No 2; O izučavanju ruskih narodnih pjesama i njihovih izdanja. "Vijenac", 1976, No 18; Mihail Petrovič Pogodin, Nekrolog, "Rad JAZU", t. XXXVIII, 1877; Ruski historičar Sergij Mihajlovič Solovjev, Nekrolog, "Rad JAZU", t. LIV, 1880; Čitanje u Petrogradu o dubrovačkom pjesniku A. Gladnjeviću. "Vijenac", 1881, No 39; Aleksij Pisemski. "Vijenac", 1881, No 11; Todor Dostojevskij, "Vijenac", 1881, No 11; Spomenik Nikoli Gogolju, "Vijenac", 1881, No 42; Peti arheološki kongres ruski, "Vijenac", 1881, No 42; Vasa Vereščagin, "Vijenac", 1881, No 47; Aleksandar Aleksandrovič Kotlarevskij. Nekrolog. "Rad JAZU", t. LX, 1882; J. S. Aksakov i M. N. Katkov. "Vijenac", 1882, No 23. Šesti arheološki sastanak u Odesi. "Rad JAZU", t. LXXVI, 1885; Putne uspomene

drugi hrvatski djelatnici, kao Tomić, S. Radić i dr. nasuprot omraženoj službenoj kuenovštini koja je na svaki način nastojala neutralizirati veze hrvatskih društvenih radnika s Rusijom.

Kao što se iz ovog vidi popis objavljenih izvora nije baš malen i može se reći da je on pružao i pruža solidnu osnovu za izučavanje, posebno, kulturnih veza s Rusijom krajem XIX. i početkom XX. stoljeća. To što nisu u dovoljnoj mjeri predstavljeni izvorni materijali za druge veze – ekonomske, diplomatske i dr. razlog je isključivo u političkom, zavisnom položaju tadašnje Hrvatske. Upravo s obzirom na sve spomenute okolnosti i na ograničenu mogućnost koju diktiraju objavljeni izvori, potrebno je još jednom zagledati kakve mogućnosti raskrivaju neobjavljeni, uglavnom arhivski izvori.

Neobjavljeni izvori

Na prvom je mjestu u vezi s temom među neobjavljenim izvorima Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Njegovi fondovi odnosno ostavštine predstavljaju neiscrpno bogatstvo. Sam arhiv JAZU postoji od početka djelovanja JAZU od 1867. godine. Na čelu tog arhiva od samog početka bio je predsjednik JAZU Franjo Rački. Prva arhivska zbirka bila je ostavština Ivana Kukuljevića Sakcinskog koji je darovao i svoju biblioteku. Zanimljivo je da su direktori Arhiva JAZU bili predsjednici JAZU ili najviđeniji znanstveni radnici (V. Jagić, Ivan Tkalčić, Tadija Smičiklas, Ferdo Šišić, Vjekoslav Klaić, Stjepan Ivšić i dr.), a među posljednjima bio je i poznati medijevist dr. Vladimir Mošin (bivši ruski emigrant u Jugoslaviji).

Apsolutnu većinu fondova predstavljaju ostavštine redovnih članova JAZU. A ako spomenemo da su se mnogi članovi JAZU ne samo poznavali nego i stalno dopisivali s kolegama iz Rusije i Ukrajine, s mnogim profesorima Moskovskog, Petrogradskog, Kijevskog, Odeskog i Harkovskog univerziteta, onda će biti jasno što se skriva u ostavštinama JAZU. Popis ostavština je vrlo velik, ali je još veći broj Rusa koji su se dopisivali s članovima JAZU. Evo imena važnijih korespondencata, profesora ruskih univerziteta ili akademika Ruske akademije nauka: F. Florinski, Goetz, E. Golubinski, O. Jelenski, Kačanovski, Karatajev, A. Kočubinski, Kondakov, P. Kulakovski, V. Lamanski, A. Lipovski, N. Popov, M. Rajevski, V. Solovjev, I. Sreznjevski, V. Stasov, A. Uvarov, J. Zosimovič i dr. Jedna od bogatijih ostavština na spomenutu temu jest ona Franje Račkog, međutim, nju je temeljito s gledišta veza obradila Lenjingradanka L. I. Rovnjakova.⁴⁰ Ona je otkrila 130 pisama ruskih korespondencata F. Račkog.

Među brojnim ostavštinama i njihovim korespondentima treba spomenuti I. Kukuljevića Sakcinskog koji je bio počasni član Harkovskog, Kijevskog i Sanktpeterburškog univerziteta te član ruskih znanstvenih društava kao što je Moskovsko

---

o Rusiji, "Vienac", 1886, No 13-16, 18-19, 21-23, 30-32, 34-52; Poljska, Varšava, Krakov/Putne uspomene o Rusiji/ "Vienac", XIX, 1887; Nikolaj Ivanovič Kostamarov, "Ljetopis" za god. 1888, 3. svezak; Petar Aleksejevič Lavrovskij, "Vienac", 1891, No 1; Grigorij Petrovič Danilevskij, "Vienac", 1891, No 1; Josip Josipovič Pertold, "Vienac", 1892, No 5. Ovaj bibliografski popis vidi kod: L. I. Rovnjakova, Franjo Rački i Rossija. Iz istorii horvato-ruskih otnošenjii ...

⁴⁰ L. I. Rovnjakova, n. dj.

arheološko društvo i Moskovsko filološko društvo. Osim toga sačuvano je i njegovo dopisivanje s ruskim znanstvenikom Besonovom. Petar Matković bio je član Petrogradske akademije i niza naučnih društava, a od ruskog cara Aleksandra I dobio je Orden Sv. Ane III. stupnja 1872. godine.

Zanimljiva je ostavština dakovačkog biskupa, poznatog hrvatskog mecena i osnivača JAZU Josipa Jurja Strossmayera (1815 – 1905). Najinteresantniji dio ove ostavštine su pisma. Dio pisama je bio objavljen u spomenutim knjigama korespondencije Rački-Strossmayer, ali najveći dio dopisivanja s ruskim znanstvenicima i dostojanstvenicima još je dostupan samo u spomenutom arhivu. To se odnosi na dopisivanje s V. S. Solovjevom, filozofom i teologom, zatim s ruskom princezom Jelisavetom Trubeckom koja je bila dvorska dama carice Marije Aleksejevne. To je dopisivanje trajalo 20 godina i sastoji se od 58 pisama na francuskom jeziku. U pismima nalazimo i najpovjerljivije državničke informacije. Inače popis imena Strossmayerovih ruskih korespondenata dovoljno je velik. Spomenut ćemo samo neka imena: I. I. Sreznjevski, I. S. Aksakov, V. Lamanski, N. K. Giers, A. Heesen, A. P. Izvoljski. Tu su i generali, diplomati i duhovne osobe (mitropolit kijevski Platon, moskovski mitropolit Makarije, protojerej Šiškin), ministri itd. Osim toga Strossmayer je korespondirao s različitim ruskim društvima i ustanovama.

Drugi centar arhivskih izvora značajnih sa stajališta ove teme jest Rukopisni odjel Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu. Povijest obrazovanja fondova ovog rukopisnog odjela odvodi nas u XVII. stoljeće. U fondovima su sačuvane rukopisne ostavštine hrvatskih kulturnih radnika, znanstvenika i političara. U uvodu nove edicije Rukopisnog odjela pod nazivom "Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu"⁴¹ koji će imati 9 knjiga njegov urednik Dražen Budiša je napisao: "... ova zbirka odsljkava bogatstvo i raznolikost pisane kulture u Hrvatskoj i naše mnogostruke veze sa susjedima i ostalim evropskim kulturnim sredinama. Bez ovog rukopisnog fonda ne može se izučavati povijest nacionalne kulture niti naše kulturne veze sa svijetom ..."⁴²

U zbirkama fonda pod nazivom "Rusija", "Moskva", "Novgorod", "Petar Veliki", "Petrograd", "Jurij Križanić", "Književnost Ukrajinska", koncentrirani su materijali koji se izravno tiču Rusije, a obuhvaća vrijeme od XVII. do XIX. stoljeća. Sa stajališta naše teme najinteresantnije je dopisivanje s ruskim slavistima. Tu su uglavnom pisma V. Jagiću, Stanku Vrazu, Francu Miklošiću i Franji Fancevu. Pišu im P. A. Kulakovski, S. M. Kulbakin, P. A. Lavrovski, I. I. Sreznjevski i dr. Jedan dio pisama V. Jagiću je objavljen. Osim toga ima obraćanja pojedinih ustanova i biblioteka pojedinim hrvatskim znanstvenicima. Kad je riječ o XIX. stoljeću, zanimljiva je Kvaternikova tajna knjiga. To je rukopis koji je Kvaternik pripremio po svoj prilici za ministarstvo vanjskih poslova Rusije.

Najstariji i najbogatiji starom građom je Arhiv Hrvatske u Zagrebu. U njemu se nalazi ujedno pregled građe drugih arhiva Hrvatske. Arhiv ima detaljno razrađen vodič⁴³ koji omogućuje uvid u sve njegove fondove. Među fondovima arhiva nema

⁴¹ Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu, Zagreb, 1991, knj. 1.

⁴² Dražen Budiša, Uvod u Katalog ...

⁴³ Arhivski fondovi i zbirke u arhivskim odjeljenjima u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. Beograd, 1984.

specijalnog fonda u kojem bi bila koncentrirana građa o hrvatsko-ruskim vezama, ali postoje pojedine ostavštine u kojima se nalaze materijali i o ovoj temi. S ovoga gledišta interesantne su ostavštine i zbirke Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Pavla Leppela, Stanka Vraza, Tadije Smičiklase, J. J. Strossmayera, V. Mažuranića, F. Miklošića, P. Matkovića, F. Račkog, Stjepana Radića i dr.

Sve ovdje rečeno vodi k zaključku da postojeći izvori čine ozbiljnu osnovu za daljnje istraživanje ne samo kulturnih nego i drugih veza koje još dosad nisu našle mjesto u historiografiji. Osim toga, nameće se i ozbiljna zadaća pred historičarima stvaranja monografije o hrvatsko-ruskim kulturnim i društveno-političkim vezama krajem XIX – početkom XX. stoljeća.

Zusammenfassung

KROATISCHE QUELLEN HINSICHTLICH DER KROATISCH-RUSSISCHEN BEZIEHUNGEN UM DIE JAHRHUNDERTWENDE

Ivan Očak

Zu Beginn der vorliegenden Arbeit erklärt der Verfasser den methodologischen Zutritt zu diesem Thema. Er betont zwei Faktoren, die für jedes Forschungsvorhaben von größter Bedeutung sind: der erste – der Stand der Literatur, d.h. in unserem konkreten Fall der Geschichtsschreibung, und der zweite – der Zustand der relevanten historischen Quellen. Konsequenterweise hat der Verfasser in dem ersten Teil der vorliegenden Arbeit eine Darstellung der kroatischen und der russischen Literatur zum Thema gegeben und hat die Werke folgender Autoren: von kroatischer Seite August Cesarec, Aleksandar Flaker und Josip Badalić und von russischer Seite V.I. Frejdzon, V.G. Karasjov, L.I. Rovnjakova, S.A. Nikitin und J.D. Bjelajeva eingehend dargestellt.

Im zweiten Teil seiner Arbeit analysiert der Verfasser zwei Gruppen von Quellen: veröffentlichte und nicht veröffentlichte Quellen. Zu den ersten zählt er Sammelwerke von Dokumenten und Quellen und ganz besonders Publikationen und zur zweiten Gruppe Archivquellen bzw. Archivmaterialien. Damit im Zusammenhang zitiert er das Archiv der Kroatischen Akademie der Wissenschaft und Künste, das Archiv Kroatiens u.a.

Die allgemeine Schlußfolgerung des Verfassers ist, daß die bestehende Literatur, und zwar sowohl die publizierte als auch nicht publizierte eine ernstzunehmende Grundlage für die weitere Erforschung nicht nur der kulturellen kroatisch-russischen Beziehungen, sondern auch der politischen und wirtschaftlichen Beziehungen darstellen, die bislang noch nicht ihren Niederschlag in der Literatur gefunden haben.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 20 000 HRD

Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Industrogradnja, Zagreb, Savska c. 66 – potpomogla tiskanje rasprave
o Božidaru Magovcu

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb
Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1993.